

Хайрулін О. М. кандидат психологічних наук, доцент кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) гуманітарного інституту Національного університету оборони України ім. Івана Черняхівського, <https://orcid.org/0000-0001-7042-7948>

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ МОВНОЇ ГРИ

Досліджується феномен мовної гри (Вітгенштайн, 1958; Остін, 1964), як базис інформаційно-психологічної безпеки особистості в сучасних умовах. Обґрунтовується доцільність використання феномену семантичного триплету через синтез засобів психології, лінгвістики та онтологічного моделювання. Наведені у статті підходи дозволяють виявляти джерела інформаційно-психологічного (перформативного) впливу на свідомість адресата, встановлювати психологічні чинники домінуючої семантики тексту та рівень його перформативності.

Ключові слова: інформаційно-психологічна безпека; медіа; гра; текст; мовна гра; перформативність; семантичний триплет; психологічний аналіз.

Вступ. Сучасні умови життєдіяльності людини і суспільства характеризуються невинним та поступовим накопиченням ознак критичної невизначеності, дефіциту передбачуваності, раціональних засновків для продуктивного прийняття рішень та соціальної взаємодії. Нагромадження невіршених у минулому різномасштабних проблем розмаїтого генезису створюють для суб'єкта життєдіяльності низку атрибутивних умов існування, що дослідниками позиціонуються як умови нестабільного, малопередбачуваного VUCA-середовища. Психологічну актуалізацію та відповідну аргументацію для проблемного опису такого середовища нами висвітлено в попередній публікації [14].

Умови нестабільної і малопередбачуваної екзистенції сучасної людини знедавна стали одним із засобів так званої "гібридної" або асиметричної війни. В дійсний час такі засоби активно використовуються суб'єктами геополітичного протистояння, зокрема керівництвом Російської Федерації [3]. Сучасна геополітична стратегія цієї країни побудована на платформі принципів і засобів "гібридної" війни і передбачає досягнення військово-політичних цілей за рахунок підриву військового та економічного потенціалу супротивника, інформаційно-психологічного тиску на нього, активної підтримки внутрішньої опозиції, застосування партизанських і диверсійних методів впливу. Водночас теоретики "гібридної" війни не розголошують про методологічні та інструментальні засоби реалізації зазначених завдань. Проте є

очевидним і обумовленим змістом "гібридних" (прокси-, асиметричних) засобів війни те, що їх використання пов'язане передусім із феноменами масової комунікації, засобами стратегічних комунікацій в контекстах культури постмодерну. Зокрема на теренах Російської Федерації активно поширюються наукові дискурси "іграїзації" та дотичного ігровий тематиці "рефлексивного управління" [12; 25]. У більшості ігровий, маніпулятивний характер сучасного глобального комунікативного середовища, усього комплексу його впливів на особистість і соціум підкреслюється висновками самих російських дослідників. Зокрема представниками російської психологічної школи зауважується (О.К. Тихомиров та ін.): "життя показало, що дослідження ігрової діяльності, яка реалізується в новому інформаційному середовищі, може вважатися одним із найбільш актуальних завдань" [6, с. 85]. Один із авторитетних російських авторів з проблематики маніпулювання свідомістю і громадською думкою С.Г. Кара-Мурза акцентує, що "... засоби масової інформації сьогодні є не стільки інструментом інформації, скільки інструментом ідеології. Головне в їх повідомленнях – ідеї, що впроваджують в нашу свідомість контрабандою" [10, с. 423]. Таким чином штучне створення або посилення існуючих факторів нестабільності, ускладненої передбачуваності, особливо в просторі масової комунікації, сьогодні можуть використовуватися у якості психологічної зброї, засобу воєнно-політичного призначення.

Разом із тим сучасні умови екзистенції людини і соціальних систем вимагають налагодження таких алгоритмів соціальної взаємодії, які забезпечували б повноцінну реалізацію принципів інтерсуб'єктної, комунікативної раціональності (Ю. Габермас, К.-О. Апель) [8; 27], що в рамках комунікативної філософії вважається атрибутом розвитку і збагачення культурного потенціалу світу, посилення комунікативного розуму та, як результат – удосконалення буття людини і суспільства.

За наведених обставин, що уможливають реальні загрози добробуту і соціальній стабільності українського суспільства, вітчизняна наука, зокрема – психологія та психолінгвістика, повинна своєчасно і якісно робити свій внесок в справу стримування й усунення соціальних наслідків від комунікативної активності зовнішніх недружніх сил та внутрішніх дестабілізаційних осередків. В контексті нашого дослідження саме такий функціональний зміст передбачається запропонованими концептуальними підходами щодо психологічного перформативного аналізу тексту як носія інформаційно-психологічних впливів. Наведені підходи опрацьовані на основі міждисциплінарного синтезу здобутків психології та лінгвістики із включенням елементів онтологічного моделювання. Вони можуть використовуватися в програмах скринінгу і класифікації джерел інформаційно-психологічних ризиків і загроз, систем прогнозування їх впливу на особистість і соціальні процеси включно як алгоритм програми-парсеру [18].

Мета статті полягає у спробі засобами наукової рефлексії і моделювання інтегрувати наукові підходи до проблематики практичного попередження негативних наслідків маніпулятивного інформаційно-психологічного впливу на людину, як учасника масової комунікації, для розробки та обґрунтування психологічних пропозицій щодо модернізації підходів до виявлення інформаційних продуктів (текстів), що спроможні наносити збиток соціальному і психологічному благополуччю особистості, бути носіями негативних комунікативних і психологічних ефектів.

Теоретичне підґрунтя. Науковими завданнями дослідження впливів засобів мовної гри на інформаційно-психологічну безпеку людини, розробки засобів психологічного і психолінгвістичного аналізу та класифікації інформаційних продуктів

(текстів), які можуть здійснювати психогенний вплив на свідомість людини, бути носіями різноманітних комунікативних і психологічних ефектів, завдяки чому відбиватися на її соціальному і психологічному благополуччі, опікуються представники різних наукових дисциплін (Виготський, 1934; Рубакін, 1972; Балл, 1994; Арутюнова, 1999; Каліна, 2000; Засекіна, 2002, 2004, 2005, 2008, 2014; Леонт'єв, 2003; Шейнов, 2005; Калмикова, 2007; Копніна, 2008; Фролов, 2011; Зірка, 2005; Карпенко, 2007; Кузнецов, 2007; Киричук, 2009; Компанцева, 2012, 2016, 2018; Курбан, 2017; Македонова, 2017; Wittgenstein, 1958; Austin, 1964; Lakoff, Johnson 1980; McQuail, 2000; Turnbull, 2003; Libicki, 2007; Thompson, 2007; Van Niekerk, Maharaj, 2011; Shallcross, 2017). Водночас перспективи досліджень проблематики психогенного впливу на свідомість людини інформаційних продуктів (текстів) мас-медіа пов'язані із упровадженням мультидисциплінарного підходу. Тому методологічну основу розробки моделі аналізу тексту у межах наведеної розвідки складають: теорія системогенезу (функціональної системи) (Анохін, 1975), загально-філософська теорія комунікативної дії (Габермас, 1981), культурно-історична теорія походження та розвитку вищих психічних функцій людини (Виготський, 1931), теорія культуротворчої функції гри (Хейзинга, 1938), теорії мовної (мовленневої) гри та мовленневих актів (Вітгенштайн, 1929, 1958; Остин, 1962, 1964), теорія структурно-функціональної організації інтелекту особистості (Засекіна, 2005); теорія лінгвістичного та перекладознавчого аналізу дискурсу (Засекін, Розенгарт, 2018), теорія оргдіяльній ігрової практики (Щедровицький, 1995, 2004, 2005; Фурман, Шандрук, 2014, 2019), теорія фреймової семантики (Мінський, 1968), теорія суб'єктно-предикативного зв'язку мовних одиниць (Смирницький, 1957), теорія і практика онтологічного моделювання (Мінський, 1971, 1979, Альбертс, 1993, Сова, 2005, Рогушина, 2005; Тertiшний, 2014) та ін.

У науковому середовищі дисциплін, що уособлюють собою реалізацію комунікативного повороту у філософії, розлогий шерег досліджень присвячено психолінгвістичному аналізу тексту. Як зауважує відома українська вчена О.О. Селіванова “у сучасній когнітивній і комп'ютерній лінгвістиці на підставі знакових символічних кодів логіки й

математики, різних метамов мовознавства використовуються методики конструювання предикатно-актантних рамок у відмінковій граматиці Ч. Філмора, моделювання предикатно-аргументних структур, пропозицій, позиційних схем у семантичному синтаксисі й логічному аналізі природної мови, фреймів (М. Мінський, Ч. Філмор, Д. Норманн, Д. Румельхарт, Л. Барсалу й ін.), схем (Ф. Бартлет), сцен (Д. Ватц), скриптів, сценаріїв і графів концептуальних залежностей (Р. Шенк), концептуальних графів (Дж. Сова), методики семантичного портретування (Ю. Апресян), ситуаційної семантичного представлення інформації в автоматизованих системах синтезу розпізнавання природної мови (Д. Поспелов, Н. Леонтьєва, З. Шаляпіна, Ю. Мартем'янов, В. Дорофеев й ін.) [24, с. 59-60]. Автор не обирає за мету представленої розвідки привести аргументацію найкращого методичного засобу, але обирає з них ті, що дозволяють оптимально вирішувати завдання виявлення та класифікації інформаційних продуктів (текстів), що спроможні наносити збиток соціальному і психологічному благополуччю особистості, бути носіями негативних комунікативних і психологічних ефектів.

Методи дослідження. У методичному сенсі дослідження ґрунтується на використанні закономірностей психологічного впливу вербальних структур на когнітивну та емоційну сферу адресата та лінгвістичних (семантико-синтаксичних) підходах зокрема науково-дослідницькій логіці здобутків С. Засєкіна та Ю. Розенгарт, застосуванні лінгвістичного методу висхідного синтаксичного аналізу. Прикладну основу розробки підходів до здійснення психологічного перформативного аналізу тексту складають загально-наукові методи та методи наукової психології: гіпотетико-дедуктивний метод, метод фокус-груп, метод інтроспекції; методи лінгвістичних досліджень: функціональний метод, конструктивний метод, контекстуально-інтерпретаційний метод, метод дистрибутивно-статистичного аналізу та метод висхідного синтаксичного аналізу.

Провідне значення для реалізації гіпотез дослідження має метод висхідного синтаксичного аналізу (*bottom-up parsing*), застосування якого починається з пошуку та розбору окремих лексем, що утворюють комплексний лексико-семантичний токен. У межах нашого дослідження такому статусу відповідає елементарний семантичний

триплет – універсальна логіко-синтаксична структура, елементарна комплексна предикативна одиниця, що дозволяє здійснювати змістовлену диференціацію елементів (корпускул) компонентів тексту та їх багаторівневу синсемантичну інтеграцію [11; 18; 23; 24].

Результати і обговорення. Аналіз актуальних здобутків щодо виконання завдань дослідження свідчить, що переважні дискурси та проведені дослідження поступово зосереджуються в контурі з центром, який постає у вигляді феномену гри [4; 5; 6; 12; 24; 25]. Зокрема в контекстах мовної гри як осердя методологічної оптики досліджень Л. Вітгенштайна та Дж. Остіна [4; 5; 19; 24], сучасних психологічних досліджень, що відбуваються як предметний синтез філософії систем [2; 18], лінгвістики [4; 5; 15; 19; 22-24], психології [7; 14; 16; 17; 20; 21; 31] та сучасної мультидисциплінарної методології – онтологічного моделювання [18].

Як зазначає українська дослідниця проблематики постмодерної екзистенції та психологічного розвитку людини О.М. Кочубейник “сучасні дослідження об’єктів соціальної реальності” потребують “...використання логіки комунікативного підходу”. Й “під таким кутом зору комунікативні основи гри як соціально-психологічної практики розуміються як стійкі цілісно-сміслові моделі, що артикулюють та конфігурують ті чи інші форми соціальної взаємодії” [26, с. 97]. Свій висновок О.М. Кочубейник робить на узагальненні, що “гра є практикою, яка супроводжує соціальність та особистість” [26, с. 103]; “постмодерна культура – рефлексивна і грайлива – протистоїть стандартизації життєвих стилів і культур” [26, с. 91]. Це, своєю чергою, підтримує актуальність й універсальність класичних висновувань щодо феномену гри, зокрема Ф. Шіллера і Й. Гейзінґи, і висновків вітчизняних науковців про пріоритет гри як генетичного, породжувального джерела культури [28].

Базовим атрибутом нашого дослідницького дискурсу, що визначає його змістовну сутність, є феномен тексту (від лат. *textum* – сплетіння, побудова, зв’язок) – знаково-мовної реалізації певної системи інформації. Українська дослідниця І.В. Александрук висновує, що кожен текст розглядається людиною як світ, асвіт – як текст [1, с. 21]. З поглядів філософії, семіотики текст – це лінійна послідовність знаків, задана певними культурними кодами.

Залежно від характеру кодів, тексти можуть бути письмові (алфавітні, піктографічні, формульно-математичні тощо), усні, технотронні (задаються за допомогою засобів радіо, звукозапису, машинної пам'яті). Текст передбачає певну мову та виступає її практичним втіленням. Він виступає як матеріальна оболонка ідеальних результатів людської діяльності [27, с. 631].

Текст, як загальний феномен та універсалія – це також і психологічна система, результат діяльності автора, продукт який ізоморфно несе у собі певні системні закономірності [2]. Такі закономірності оприявнюються в процесах мовної (текстової) комунікації через алгоритми “внутрішньої мови” (Л.С. Виготський, [7]) і відповідні процеси інтеріоризації [7; 16; 17; 20; 21; 31]. Системні закономірності тексту вступають у взаємодію з аксіологічним змістом пам'яті адресата та завдяки законам пам'яті людини [16; 20; 21; 31] викликають у адресата певні психологічні ефекти. Ці психологічні ефекти спроможні носити як позитивний, саногенний, так й негативний, патогенний, токсичний характер впливу. Патогенні психологічні ефекти завдяки закономірностям і механізмам рефлексії, законам пам'яті спроможні тривалий час зберігати свою актуальність для суб'єкта-адресата, набувати латентного та перманентного характеру. Своєю чергою тривалі патогенні комунікативні ефекти спроможні викликати у суб'єкта-реципієнта негативні психічні стани різного змісту та глибини. Такими станами є, наприклад, деперсоналізація, втрата ідентичності, психологічна редукція. Подібні явища не дозволяють людині виявляти себе як особистість, ефективно самопрезентуватися у взаємодії з іншими людьми, продуктивно дотримуватися комунікативної раціональності. За таких умов можливі різного рівня зміни свідомості людини, поява відчуття втрати власного Я, систематичних хворобливих психоемоційних станів. Це негативно позначається на якості соціальної комунікації, побутового і професійного спілкування. В легкій формі деперсоналізація, втрата ідентичності та психологічна редукція спостерігаються у психічно здорових людей, однак подальший розвиток таких станів є ризикованим щодо вірогідності розвитку межевих психічних станів [16; 20; 21; 31], психічного захворювання, формування та утвердження стійких форм девіантної поведінки [21, с. 97].

Проблематика негативних, патогенних,

інформаційно-токсичних психологічних ефектів, впливів текстів займає центральне місце в предметному полі інформаційної безпеки людини і суспільства [9]. Як зауважує О.О. Золотар “... здається що людина сьогодні володіє значною кількістю прав і свобод для участі в управлінні державою. Проте її реальні можливості обмежені багатьма чинниками – зокрема, постійно зростаючими можливостями інформаційних впливів, зокрема, технологіями маніпуляції свідомістю, які активно використовуються в політичній боротьбі” [9, с. 56-57]. Водночас “психологічний підхід в проблематиці [інформаційної безпеки] наголошує на захищеності психіки та свідомості людини від небезпечних інформаційних впливів; маніпулювання, дезінформування, образ, мови ненависті, спонукування до самогубства тощо” [9, с. 403].

Завдання скринінгу і класифікації джерел інформаційно-психологічних ризиків і загроз, впровадження сучасних систем прогнозування їх впливу на людину і соціальні процеси в умовах стратегічно-комунікативної “мовної гри” нами вважається одними із пріоритетних для забезпечення інформаційної безпеки. Реалізація таких завдань безпосередньо входить в корпус пріоритетів забезпечення національної інформаційної безпеки, зокрема безпосередньо складає зміст компонентів відповідної системи. Такими компонентами є: 1) створення інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них; 2) протидія інформаційним операціям проти України, маніпуляціям суспільною свідомістю і поширенню спотвореної інформації, захист національних цінностей та зміцнення єдності українського суспільства; 3) виявлення суб'єктів українського інформаційного простору, що створені та/або використовуються Росією для ведення інформаційної війни проти України, та унеможливлення їхньої підривної діяльності [9, с. 192].

В предметному полі інформаційної безпеки людини і суспільства “інформаційно-психологічний вплив розглядається як вплив на свідомість та підсвідомість особистості й населення з метою внесення змін у їхню поведінку та світогляд; його базовими методами є переконання й навіювання” [9, с. 218]. Такий вплив в умовах масової комунікації, як підкреслює О.О. Золотар з посиланням на

відповідну класифікацію О. В. Сидоренко, може здійснюватись через застосування механізмів і закономірностей 1) маніпуляції – прихованого від опонента впливу на нього, на його систему ставлень і орієнтацій; 2) емоційне зараження – передачу свого стану і ставлення іншій людині або групі осіб; 3) навіювання – навмисного свідомого впливу на підсвідомість людини або групи осіб з метою зміни їхнього стану або відношення до питання, а також створення схильності до певних дій [9, с. 218].

Для нашого дослідження є важливим встановити які атрибути тексту, як універсалії та світоглядного феномену [1, с. 21], лінійної послідовності знаків і матеріальної оболонки ідеальних результатів людської діяльності [27, с. 631] спроможні здійснювати психологічний ефект на свідомість людини і яким чином це відбувається в процесі трансляції, перенесення, а за певних обставин й інкорпорації, певних смислових концептів, узмістовлень від адресанта, відправника до адресата, отримувача.

В методологічній оптиці теорії системогенезу П.К. Анохіна і теорії походження та розвитку вищих психічних функцій людини Л.С. Виготського як довільне (свідоме, цілеспрямоване), так і мимовільне (опосередковане, фонове, поточне) прочитання тексту реципієнтом уявляє собою акт системоутворення за участю зовнішнього (текст) та внутрішнього (психіка реципієнта) систем-агентів. У своїй

взаємодії такі агенти субсистемно створюють тимчасову загальну систему, у якій компоненти тексту, що спроможні здійснювати психологічний вплив на психіку читача, виступають як “обстановочна аферентація і відповідна поточному моменту пускова аферентація” [2, с. 47]. Водночас психіка реципієнта включається у взаємодію з текстом на основі “внутрішньої операціональної архітектури функціональної системи” (див. рис. 1), передусім завдяки стимуляції змістом тексту відповідних процесів аферентного синтезу, що відбуваються на основі психічних процесів і властивостей читача-реципієнта. У якості визначальних зовнішніх і внутрішніх компонентів аферентного синтезу теорія системогенезу передбачає “... чотири вирішальних компоненти ..., які повинні бути піддані одночасній обробці з одночасною взаємодією на рівні окремих нейронів: 1) домінуюча на даний момент мотивація, 2) обстановочна аферентація, також 3) відповідна поточному моменту пускова аферентація і, насамкінець 4) пам'ять. Основною умовою аферентного синтезу є одночасна зустріч усіх чотирьох учасників цієї стадії функціональної системи” [2, с. 47]. Системоутворення компонентами тексту внутрішніх психічних явищ у реципієнта відбувається через стимуляцію цими зовнішніми компонентами змісту пам'яті реципієнта на основі його домінуючої мотивації (див. рис.1).

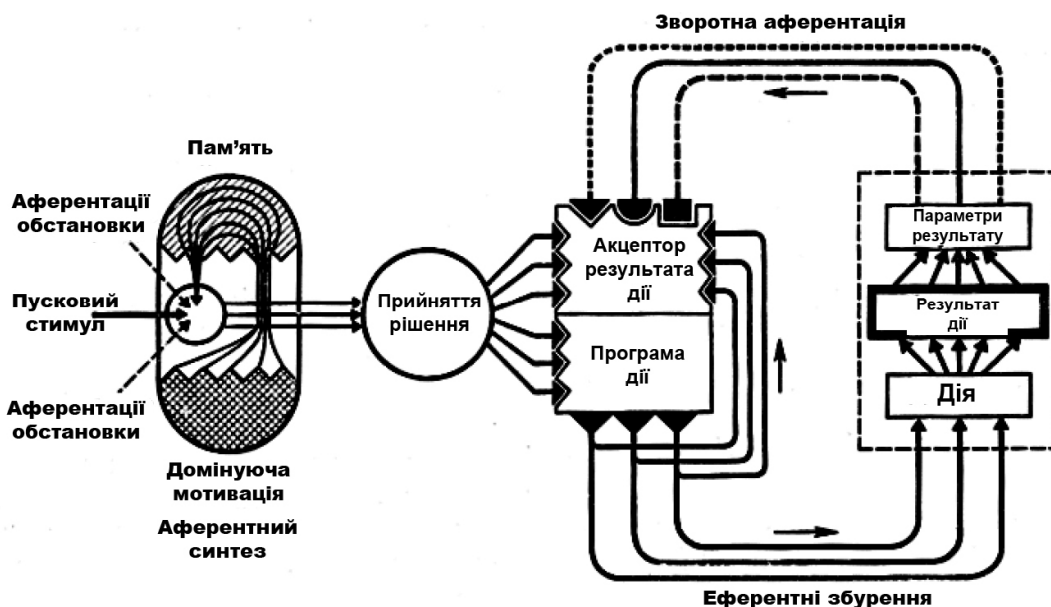

Рис. 1. Загальна архітектура функціональної системи, що уявляє собою логіко-змістовну основу “концептуального мосту” поміж рівнями системних та аналітичних процесів [2, с. 46].

Слід зазначити, що в предметному просторі наукової психології ключовими характеристиками психічного розвитку людини прийнято вважати соціальну ситуацію такого розвитку, основні психічні новоутворення та провідну діяльність [10; 24; 32; 33]. Аргументована психологічна наукова традиція вважати соціальну ситуацію розвитку ключовим зовнішнім незалежним від суб'єкта екзистенційним чинником походить від результатів наукових розвідок видатного світового психолога-науковця Л.С. Виготського [7; 20; 21]. За висновками цього вченого соціальна ситуація розвитку є *одиноцею аналізу динаміки розвитку людини*, яка визначає специфічну взаємодію з середовищем, розуміння суб'єктом своєї соціальної позиції і стосунків з іншими людьми, які суттєво впливають на формування властивостей особистості та появу психічних новоутворень. В кожній новій для суб'єкта ситуації виникають суперечності, іноді й критичні, між певними вимогами до суб'єкта з боку ситуативних аферентацій обстановки та його можливостями. Таким чином суб'єкт вимушений доступними йому внутрішньо-психологічними ресурсами усувати ймовірні протиріччя поміж своїми можливостями та зовнішньо-аферентаційними викликами середовища [21, с. 325]. Такі виклики, включно й негативного психологічного змісту, деформуючої або й руйнуючої спрямованості, спроможні містити мовленнєві засоби, тексти. Особливу небезпеку в умовах культурного та ідеологічного протиборства складають мовленнєві, масово-комунікативні текстові засоби, які спроможні здійснювати доктринальний вплив на свідомість реципієнта або викликати у нього латентні стани ціннісної амбівалентності. Тому наша розвідка присвячена передусім встановленню універсальних атрибутів тексту та закономірностей їх психологічного впливу, що спроможні викликати негативні психологічні ефекти у реципієнта, адресата в умовах соціальної ситуації опанування ним певного тексту. На підставі актуальних методологічних умов (П.К. Анохін, Л.С. Виготський) *ситуація опанування адресатом публічного тексту* нами обирається *одиноцею аналізу динаміки його екзистенційного, буттєвого розвитку*. Відповідно потребують встановлення усі компоненти функціональної системи роботи реципієнта з текстом як акту системоутворення за участю зовнішнього

(текст) та внутрішнього (психіка реципієнта) агентів-систем – від елементарного рівня до рівня цілого акту прочитання тексту, акту семантичної, смислової інтеріоризації.

В ситуації, коли реципієнт засвоює зміст будь-якого тексту, семантико-синтаксичні властивості такого тексту як пускові аферентації засвоєння через механізми психічного системогенезу, збуджують об'єкти пам'яті реципієнта, виводять такі об'єкти із загального депо пам'яті у його свідомість. Такі семантико-синтаксичні властивості тексту представлені в ньому конкретними лексемами та їх відношеннями. Водночас і актуалізовані текстом об'єкти пам'яті реципієнта, вербалізуючись в свідомості, також є лексемами (за внутрішньо-суб'єктним механізмом – семемами) “внутрішньої мови” (Л.С. Виготський) реципієнта. Вербалізація, лексемне оформлення об'єктів пам'яті під впливом обстановочних, текстових аферентацій відбувається на основі психологічних механізмів словесної асоціації та асоціативних законів та відповідних ефектів [16, с. 31; 20; 21]. Механізми словесної (лексемної) асоціації тут діють відповідно до ключового принципу системогенезу – вивільнення компонентів системи від надлишкових ступенів свободи [2]. Тобто усвідомлення і розуміння пропозицій тексту відбувається шляхом *вивільнення асоціативних зв'язків лексем тексту та об'єктів пам'яті людини від надлишкових ступенів семантичної, значеннєвої свободи таких зв'язків*. Водночас певні семантико-синтаксичні властивості тексту спроможні або перешкоджати такому процесу, гальмуючи розуміння пропозицій тексту, або форсувати сприйняття реципієнтом пропозицій раніше аніж він оцінить щонайменше небезпеку для своєї ціннісної сфери таких пропозицій. Такі завади стабільного системогенезу сприймання тексту реципієнтом спроможні виступати як механізм індоктринації або “процес активного навіювання різними засобами певних ідеологічних поглядів... Индоктринація вважається різновидом маніпуляції свідомістю” [27, с. 167] “промиванням свідомості”) [9, с. 219].

Семантико-синтаксичні властивості тексту, що спроможні бути джерелами активного навіювання, індоктринації у семантичне ціннісне поле реципієнта певних смислів, також пов'язані із закономірностями психологічних законів пам'яті. Передусім ефективність та висока вірогідність

індоктринального психологічного впливу на реципієнта пов'язані із законами зв'язку пам'яті з емоціями, мотивацією (потребами), з мисленням, законами незавершеної дії і краю [16; 20; 21]. Емоційність тексту, передусім трансляція текстовими одиницями базових емоцій, наприклад здивування, страху, туги, або відрази, пригнічує когнітивні процеси, процеси мислення, що спрямовані в першу чергу на критичне усвідомлення і вичерпне розуміння пропозицій тексту. Водночас емоції посилюють увагу людини до об'єкта, на який вони спрямовані, особливо виразно та впливово тоді, коли емоція досягає рівня афекту (теорія Т. Рібо, [16, с.65]).

Глибина та поширення ефектів від психологічних та психолінгвістичних впливів семантико-синтаксичних властивостей текстів на свідомість людини пов'язані також із дією психологічних феноменів натуралістичної омани (naturalistic fallacy – англ.) [16; 31] та самовпевненості (overconfidence phenomenon — англ.) [16; 31]. Ефекти натуралістичної омани полягають у тому, що люди схильні визначати сприйнятливим, нормальним та позитивним те, що вони спостерігають у типових, звичних випадках реального життя. Натуралістично мислячий суб'єкт розмірковує фрейм-формулою “те, що типово – нормально, те що нормально – прийнятно або добре” [16, с. 131; 31, с. 611]. Феномен самовпевненості породжує ефекти некритичного, поверхового відношення суб'єкта до семантичного, смислового навантаження текстів, що зустрічаються ним уперше. Відповідно суб'єкт неусвідомлено схиляється переоцінювати вірність своїх суджень, тяжіє до швидких або зручних рішень. Таким чином за умов регулярного впливу текстів із певними семантико-синтаксичними властивостями психологічні феномени натуралістичної омани та самовпевненості спроможні ставати механізмами “м'якої” індоктринації потрібних адресанту цінностей та переконань.

За результатами проведеного нами аналізу в тексті можливо визначити розлогий клас лексем, що є носіями ефектів активного навіювання, індоктринації вигідних авторів, адресанту смислів. Такими лексемами спроможні бути наступні: 1) перформативні лексеми або лексеми з характеристиками іллокуції або перлокуції (законали зв'язку пам'яті з емоціями та мотивацією, ефект емоційного посилення уваги за Т. Рібо [16;

20; 21; 31]); 2) лексеми, що відіграють у реченні або більш складній мовленнєвій одиниці (як компоненти певного рівня в тексті) роль семантичного системоутворюючого фактору (всі закони пам'яті [16; 20; 21; 31]); 3) лексеми, що синтаксично розміщені напочатку та наприкінці тексту або лексеми вищого рівня (закон (ефект) краю [16; 20; 21]); 4) лексеми, що гальмують або спотворюють критичне розуміння пропозицій тексту задіянням семантичної варіативності, логічної незавершеності, плутанини, алогічності (закон незавершеної дії або ефект Зейгарнік [16; 20; 21], порушення принципу кооперації Х.-П. Грайса [24]); 5) лексеми, що спроможні стимулювати виникнення у реципієнта ефекту Барнума через пряме звернення до адресата, формування у нього ілюзії персональної значущості щодо тематики тексту [16; 31]. Такі класи лексем активного навіювання, індоктринації вигідних адресанту смислів в умовах масової комунікації виступають як засоби використання закономірностей “мовної гри” (Л. Вітгенштайн) [4; 5; 19; 24].

Психолінгвістичні механізми індоктринації надають головному суб'єкту мовної гри – ініціатору існування тексту, можливість дистанційно, перманентно, довготривало та певною мірою приховано отримувати результати у вигляді потрібних такому суб'єкту змін у переконаннях, цінностях, установках та поведінці реципієнта завдяки ефектам та смислам, що несе із собою текст. Тому концепція і методика психолінгвістичного семантико-синтаксичного скринінгу та оцінки текстів як джерел вірогідного індоктринального психологічного впливу (тиску) на реципієнта повинна передбачати можливість класифікації і оцінки лексем відповідно до наведених критеріїв.

Умови застосування методології системогенезу (П. К. Анохін) з метою визначення змісту, структури і функцій концептуальної моделі психолінгвістичного перформативного аналізу тексту на основі семантичних триплетів передбачає встановлення пертинентних таким завданням *універсальних транздисциплінарних психологічних семантико-синтаксичних атрибутів тексту.* Тобто аналіз тексту, як єдиної, завершеної системи впливу на людину, повинен дозволяти визначення 1) елементів; 2) вузлових механізмів; 3) системоутворюючого фактору (субсистемоутворюючих факторів); 4)

загальної внутрішньої архітекtonіки та 5) закономірностей внутрішньої взаємодії компонентів тексту як системи (див. рис. 2). Початок такого визначення доцільно здійснювати дедуктивно від рівня елементів.

Аналіз наукових джерел і практичного досвіду семантичного моделювання засвідчив, що на змістовну і функціональну роль універсального атрибуту (включно елементарного рівня) психологічного впливу тексту на психологічну сферу людини впевнено претендує семантичний і психологічний феномен фрейму [16; 18; 24]. Грунтовний опис теорії фреймів надає українська дослідниця О.О. Селіванова [24]. Зокрема в роботі наведено, що “згідно з концепцією М. Мінського, фрейм є сіткою вузлів і зв'язків між ними. Верхні рівні фрейму чітко визначені, оскільки утворені такими поняттями, що є завжди справедливими відносно ситуації. На нижніх рівнях наявні чарунки, або термінальні вузли чи слоти, які заповнюються конкретними даними у процесі приведення фрейму у відповідність до певної ситуації” [24, с. 398].

В межах нашого дослідження фрейм (від англ. frame – каркас, рамка) – це система фіксованих елементів, що визначають, “формують” ситуацію [24, с. 460]; елемент і компонент когнітивної моделі [24, с. 104]; структура інформаційних даних, у якій відображено набуті досвідним шляхом знання про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що її описує (М. Мінський) [24, с. 397]; знання ситуації, які полегшують

сприйняття й розуміння описуваних у тексті подій (Ч. Філмор) [24, с. 396]; базисний елемент, ідентифікований дослідником у межах ситуацій, що генерує певні соціальні події й нашу участь у них (О.С. Кубрякова) [24, с. 397]. У розвиток ідей М. Мінського О.О. Селіванова зауважує, що “стереотипність фрейму полегшує не лише збереження інформації, а й пізнання нової: “розум звичайно інтерпретує дані в термінах раніше набутих і призначених для опису структур, до яких належать фрейми” (М. Мінський, 1988). Людина, яка намагається пізнати нову для себе ситуацію або повному поглянути на вже звичні речі, обирає зі своєї пам'яті потрібний фрейм із таким розрахунком, щоб шляхом зміни в ньому окремих деталей зробити його придатним для розуміння більш широкого класу явищ або процесів” [24, с. 397].

Змістовна функціональність фреймів незалежно від їх рівня в системі реального тексту (від елементарного фрейму (слова, лексеми) через універсальну семантичну форму фрейму – триплету (синтагми) до найвищого в ієрархії – рівня сукупного тексту) згідно закономірностей системогенезу [2] повинна забезпечувати свій ізоморфізм. Тобто від рівня елементу до рівня цілого фрейми (включно їх універсальна форма – семантичні триплети) реального тексту як системи повинні забезпечувати свою інтегровану змістовну і функціональну транзитивність (див. рис. 2).

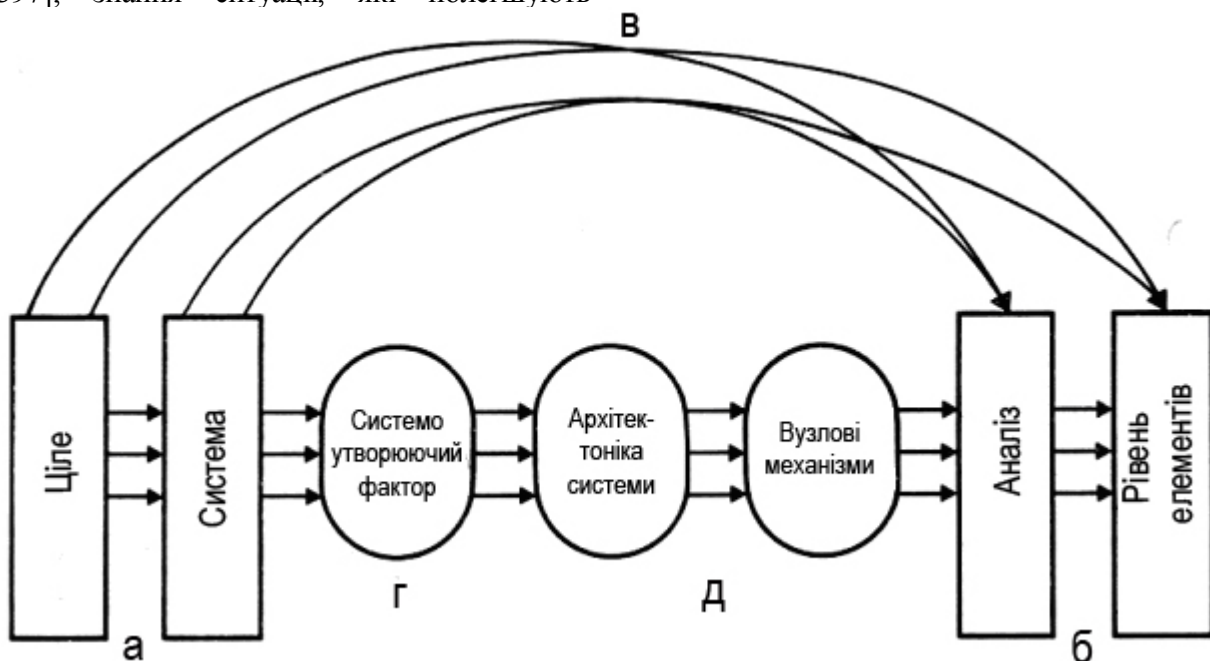

Рис. 2. Схематичне зображення “концептуального мосту” поміж системним рівнем і тонкими аналітичними процесами [2, с. 25].

а – рівень цілісної системної діяльності;

б – рівень тонких аналітичних процесів; в –

шлях звичайних кореляційних відносин (залежностей); г – включення системоутворюючого фактора, що пояснює процес упорядкування поміж множиною компонентів системи; д – операціональна архітектоніка системи та її вузлові механізми.

Схема демонструє безперервність дослідницького процесу, що забезпечує безпосередній перехід від системного рівня до тонких функціональних деталей системи включно й елементарного рівня.

Відповідно до структурної архітектоніки тексту як функціональної системи, практичну побудову такої архітектоніки для реального тексту належить починати з рівня універсальних фрейм-елементів. Виходячи із результатів актуальних досліджень на цю позицію претендує семантичний семантичний триплет (RDF-триплет) [11; 18; 24]. Ця елементарна структура є атрибутом мови семантичних онтологій OWL (ontology web language). Мова OWL була створена для реалізації концепції семантичної метанемержі в межах всесвітнього середовища WWW і є розширенням мови семантичної розмітки RDF (Resource Description Framework), що використовується для подання тверджень про певні предметні обшири знань у вигляді придатному для формалізованої математичної, комп'ютерної обробки. RDF також є формалізмом опису взаємопов'язаних сутностей і стандартом W3C (Web 3.0, Semantic Web). Елементарні твердження, що висловлюються в контексті певної предметної області знань отримали назву семантичних або RDF-триплетів [11; 18; 24] (див. рис.3).

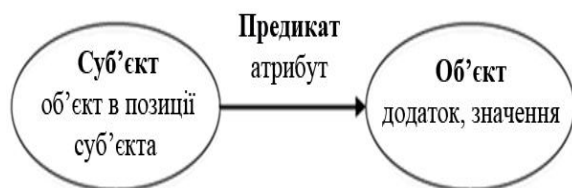

Рис. 3. Триплет семантичної моделі, RDF-триплет, семантичний триплет.

Концепт семантичного триплету змістовно не є чимось виразно сучасним або новаторським. Відомий лінгвіст-теоретик радянського періоду О. І. Смирницький (1903-1954) обґрунтовано довів про особливий характер та методологічну корисність *предикативних одиниць* – семантико-синтаксичних структурних одиниць мови, передусім – речення [23]. У пошуках підстав для проведення лінгвістичних досліджень, які б мали методологічну корисність на будь-якому рівні складності об'єктів (словосполучень,

фраз, текстів тощо), цей вчений пропонує використовувати *елементарну семантико-синтаксичну формулу суб'єкт-предикат-об'єктних відношень лексем*: "... граматична функція ... складається в тому, що порядок слів слугує для виразу певних синтаксичних відношень: суб'єктно-об'єктних відношень, суб'єктно-предикатних відношень" [23, с. 62].

Семантико-синтаксичну суб'єкт-предикат-об'єктну формулу О. І. Смирницький пропонував для аналізу лінгвістичних систем на всій вертикалі складності такого аналізу – від елементарного рівня (триплет-лексема) до рівня завершеного цілого (текст). Водночас, за свідченнями В.В. Пасека, він у своїх останніх лекціях зазначав, що "готові формули можливо вилучити лише з найпростіших речень і що в інших випадках ми маємо справу не з формулами, а з різними способами побудови речень" [23, с. 36].

В суб'єкт-предикат-об'єктній (семантичний триплет, RDF-триплет) побудові елементів і компонентів тексту особливе місце і роль О. І. Смирницький надавав *дієслову як предикативній експлікації семантики*, смислу відповідного елементу або компоненту: "... для речення є надзвичайно важливою наявністю дієслова у визначеній (определенной) формі, що звичайно називається особистою (личной) або предикативною. Речення із зазначеною формою дієслова є типовим ... для усіх європейських мов та ... в переважній більшості випадків *актуалізація всієї побудови пов'язана з наявністю дієслова* [курсив – О. Хайрулін], узятого в предикативній формі. ... Для розвитку думки, її ускладнення та збагачення необхідно спиратися на дієслово у предикативній формі... сама наявність предикативних форм припускає (предполагає) побудову речення. Приведена ... надзвичайно важлива роль предикативної форми дієслова обумовлена тим, що вона точно та ясно виражає віднесення до дійсності усього вислову вцілому" [23, с. 52]; предикативне дієслово визначає і вказує на характер відношення його суб'єкта до дійсності стосовно певного об'єкта [23, с. 53; с. 62]; "найбільш суттєвим моментом в оформленні мови у вигляді речення, тим, що робить речення реченням, є предикація, або віднесення змісту висловлюваного до дійсності (отнесение содержания высказываемого к действительности). Саме *предикація включає висловлене в систему*

буття [курсив – О. Хайрулін], надає висловлюванню завершеність та перетворює певний відрізок мовлення у речення” [23, с. 102].

Пояснюючи базисну семантико-синтаксичну суб’єкт-предикат-об’єктну формулу О. І. Смирницький спирається на те, що “з латинськими термінами “суб’єкт” і “предикат” часто пов’язують поняття дійової особи (чи діяча) і дії: перше поняття позначається терміном “суб’єкт”, друге – терміном “предикат” [23, с. 110]. При цьому у синтаксичній побудові тексту “присудок (сказуемое) є тим словом або поєднанням слів, яким позначається предикат та виражається предикація. Предикат звичайно мислиться не окремо, сам по собі, але в його відношенні до об’єкту. Суб’єкт – це той предмет думки, стосовно якого мислиться, визначається та виокремлюється предикат. Суб’єкт в реченні знаходить вираз в підметі (подлежащее). Отже, підмет уявляє собою слово або поєднання слів, яким позначається суб’єкт” [23, с. 108]. Зв’язок “поміж словами у реченні – це зв’язок поміж підметом і присудком, що називається предикативним зв’язком” [23, с. 173]. О.І. Смирницький акцентує, що “такий зв’язок є найбільш характерним для переважної чисельності речень, він створює речення як таке (как таковое), організовує речення як внутрішню завершену одиницю... Для встановлення предикативного зв’язку й організовується усе речення” [23, с. 174].

Таким чином стає очевидним, що концепт семантичного триплету є змістовно еквівалентним елементарній предикативній або суб’єкт-предикат-об’єктній одиниці семантико-синтаксичного виміру. Тотожну побудову та зміст як семантичного триплету, елементарної предикативної одиниці також має *синтагма* або *мотивуюче судження* [24, с. 154].

На початку 70-х років минулого століття вчений-мовознавець Андреева Г. І. використала приведений методологічний здобуток О. І. Смирницького для встановлення закономірностей семантико-синтаксичної структури складного речення. Дослідниця обґрунтовує відповідну методологію власних розвідок тим, що “вивчення структури складного речення як одиниці мовної системи ... передбачає узагальнення закономірностей організації конкретних речень, що спостерігаються” [22, с. 51-52]. Андреева Г. І. дійшла висновку, що таке узагальнення доцільно здійснювати за наступними ознаками: “за характером зв’язку

предикативних одиниць в будові складного речення, за особливостями в будові цих предикативних одиниць (мається на увазі *обмеження* [курсив наш – О.Х.] у виборі синтаксичних формул побудови таких предикативних одиниць, ... типи співвідношення їх модально-хронологічних (модально-временних) планів та ін.), по можливості їх взаємного розташування” [22, с. 52]. Дослідниця на підставі актуальних на той час наукових здобутків у якості методологічної сприймає позицію, що “основною конститутивною ознакою складного речення є наявність більше ніж однієї предикативної одиниці у його складі” [22, с. 52]. Водночас “наслідком такого погляду є визнання того, що *основним моментом в структурі складного речення виступає характер зв’язку його компонентів – предикативних одиниць – в межах єдиного складного цілого* [курсив наш – О.Х.]” [22, с. 52]. Предикативні одиниці в корпусі усього тексту знаходяться на елементарних позиціях, а також завдяки такій ролі формують компонентитексту по всій вертикалі його семантико-синтаксичної структури. При цьому семантико-синтаксичний зв’язок предикативних одиниць певного тексту уявляє собою їх взаємозалежну ієрархічну (верикальну) систему. Така система аксіоматично характеризується як синсемантична (synsemantic) [22, с. 53]. Наведена атрибутивна властивість побудови тексту на основі предикативних одиниць виходить з того, що одна з двох окремих предикативних одиниць, що мають обопільний семантико-синтаксичний зв’язок, є “*граматично залежною, підпорядкованою іншій предикативній одиниці*” [курсив наш – О.Х.] [22, с. 53]. Таким чином *синсемантичний принцип семантико-синтаксичної побудови тексту* дозволяє виділяти відповідні предикативні одиниці на кожному рівні складності – від рівня елементарної предикативної одиниці (семантичного триплету), як елементу більш складних одиниць, через рівні відповідних субкомпонентів до рівня усього тексту як суб’єкт-предикат-об’єктного метаутворення. При цьому, як зауважує Андреева Г. І., послідовність синсемантичних зв’язків предикативних одиниць (семантичних триплетів) різних рівнів характеризується *таксономією семантико-синтаксичних позицій триплетів* від елементарного до загально-текстового, як позиції “*додаткової частини по відношенню до головної частини*” [22, с. 64].

Як наголошувалося раніше *предикат привносить у семантичний триплет дієвість, функціональність*. Український філософ і логік А.Є. Конверський зауважує “предикатор (від лат. praedicatum – сказане) – слово або словосполучення, яке представляє властивість або відношення. Головна логічна функція предикатора – виконувати роль логічного присудка в судженні” [11, с. 65].

Функціонал предиката описаний також у науковій психології. В. П. Зінченко. Цей автор однієї із провідних сучасних теорій свідомості будує свою теорію на основі сутностей, функцій, синтезу та взаємодії універсалій Слово, Образ і Дія. Такий синтез передбачає особливу “конструкцію” свідомості людини як “тришарової, або тривірневої структури”: 1) буттєвий рівень утворюють біодинамічна тканина живого руху і дії, почуттєва тканина образу, 2) рефлексивний рівень створюють значення і смисл, 3) духовний – сутності Я і Ти [14]. Тут є очевидною пряма відповідність психологічної конструкції Слово/Образ/Дія та семантичного триплету де концепт Слово/Образ відповідає Суб’єкту, а концепт Дія – предикату.

Семантичні триплети елементарного рівня за синсемантичним принципом побудови тексту утворюють класи предметного поля (тексту) як ієрархічної (таксономічної) структури. Самі класи триплетів утворюють ієрархію. Про відношення “надклас (система) – підклас (субсистема)” мовиться у випадку, коли всі об’єкти одного класу є одночасно й об’єктами іншого. Класи можуть визначатися явним перерахуванням об’єктів, що до них входять. Коректною візуальною аналогією для ієрархії класів (таксономій) є кола Ейлера.

Таким чином семантичний триплет ізоморфно відповідає елементарному фрейму певної завершеної семантичної структури (тексту) (див. рис. 1, 2 і 3). Рівень семантичних елементів тексту ієрархічно складає його архітектоніку через семантичне поєднання триплетів в речення (фрази), абзаци, глави, розділи аж до найвищого рівня триплет-аналізу – цілого, завершеного тексту. При цьому значення **вузлових механізмів системи-тексту набувають найбільш поширені, присутні у більшості предикативних зв’язків, тому найбільш вагомі в семантиці тексту семантичні триплети**. Системоутворюючий фактор в семантично-синтаксичній оптиці складає “ядерний” семантичний триплет-фрейм

тексту, який акцепторно утримує його центральний семантичний зміст. На нашу думку саме системоутворюючий “ядерний” триплет-фрейм тексту є його характеристичною функціональною властивістю [11, с. 142-143], властивістю, що має значення семантичного “стрижня”, центрального вектору впливу на свідомість адресанта. Через характеристичний предикат-функціонал такого “ядерного” триплет-фрейму та допоміжні компоненти текст розгортає і здійснює по відношенню до психічної структури адресата, реципієнта свій перформативний вплив. Смисл такого “ядерного” триплету є тим аксіоматичним та ціннісним утворенням, яке адресант, відправник намагається індоктринувати в свідомість і пам’ять адресата, отримувача через скриті маніпулятивні, перформативні механізми тексту. За умов наявності в тексті механізмів та активних агентів-лексем навіювання, індоктринації вигідних авторів, адресанту смислів, поняттєвий зміст “ядерного” семантичного триплету тексту уособлює собою ключову цінність, яку адресант намагається прищепити ціннісній сфері адресата через “маніпуляції свідомістю” [24, с. 42, 352], “промивання свідомості”) [9, с. 219]. Такий процес цілковито відповідає механізмам “рефлексивного управління” [25].

Функціональна процедура *переносу, трансляції, індоктринації смислових концептів* від адресанта через текст у свідомість адресата пов’язана із закономірностями мовних ігор (Л. Вітгенштайн [4; 5; 19; 24; 27]), мовленнєвих актів (Дж. Л. Остин [8; 19; 24; 27]) та комунікативної раціональності (Ю. Габермас, [8; 27]). При цьому ізоморфізм семантичного впливу тексту на свідомість читача забезпечується, передусім через предикативні елементи триплетів. В межах нашого дослідження *предикати триплетів, як діюча, функціональна, перформативна* [19; 24; 27] їх частка сприймається тим, що П.К. Анохін визначає як “ступінь свободи компонента системи” [2].

У системі тексту найбільший “ступінь свободи компонента системи” демонструє той триплет-фрейм (клас триплет-фреймів), предикат якого є найпоширенішим, найвагомішим у всій множині предикатів тексту, “ядерний” предикат. Такий системоутворюючий предикат може як співпадати з системоутворюючим “ядерним” статусом певного триплет-суб’єкта у їх системно-текстовій ієрархії, так

і носити самостійний характер (різні суб'єкти, різні об'єкти, один домінуючий предикат). Або ж співпадати з системоутворюючим “ядерним” статусом конкретного триплет-об'єкта у відповідній ієрархії таких елементів. Такий феномен потребує проведення окремого дослідження. В межах даної розвідки науково-практична інтенція певним чином обмежена її практичними завданнями і спрямована передусім на визначення мультидисциплінарних (філософських, психологічних та мовознавчих) закономірностей психолінгвістичного аналізу впливу тексту, як скінченної множини семантичних триплетів, на свідомість адресата.

Системний ізоморфізм перетворення смислових форм (семантичних триплет-фреймів) адресанта у смислові (ціннісні) форми адресата в комунікативних ситуаціях і процесах забезпечується психологічними механізмами інтеріоризації (екстеріоризація характерна для створення, а не сприймання тексту), “внутрішньої мови” (Л.С. Виготський), реалізації психологічних законів пам'яті людини і механізму фреймінгу. Центральною процедурою тут виступає фреймінг – когнітивна евристика, психологічний механізм згідно якого люди прагнуть робити висновки (умовиводи) та практично діяти на основі того, яким чином суб'єктивно для них представлена та сприймається певна ситуація (у яких “координатах” або “рамках” її задано, визначено) [16, с. 461]. Таким чином фреймінг генерується суб'єктивними особливості апперцепції людини, тобто в психологічному розумінні і є суб'єктивним механізмом апперцепції [16, с. 27; 21, с. 30].

Для створення концептуальної моделі та розробки методики психолінгвістичного перформативного аналізу тексту на основі семантичних триплетів доцільно через використання загально-наукового методологічного апарату увести певні нові синтетичні предметні поняття. На нашу думку корисною вихідною категорією в контексті нашого дослідження є “субстрат” (від лат. *substratum* - те, що підстеляють) – загальна матеріальна засада явищ або сукупність відносно простих, якісно елементарних утворень, взаємодія яких зумовлює властивість речей і процесів. За Г.В.Ф. Гегелем субстрат – це абсолютна ідея, дух; в енергетизмі - енергія. [27, с. 615]. Субстрат - сутнісна властивість, те, що здатне до самостійного, існування, як

підстава і центр змінності предмета, як логічний суб'єкт [27, с. 614].

Психологічна сутність філософського терміну “субстрат” оприявнюється в понятті “соціальний інтелект”, що визначається як “громадянська чеснота та надбання, цивілізаційна цінність, індивідуальна і корпоративна риса”, що “... характеризує рівень розуміння людиною суспільства, шанобливе ставлення до нього, ... обізнаність у його справах, готовність зі знанням справи долучитися до громадянського життя, ... довіру до людей і готовність співробітничати з ними”. Також соціальний інтелект – це субстрат певних уявлень та установок, світоглядних орієнтацій та ідеологічних вподобань [27, с. 47].

На основі синтезу категорій “субстрат” [27] та “перформативність” [8; 19; 24; 27] запропонуємо на нашу думку методологічно доцільне поняття “перформативний субстрат”. Цим терміном позначимо *множину, сукупність відносно простих, якісно елементарних утворень тексту, що носять перформативний характер і взаємодія яких зумовлює перформативні властивості речей і процесів, що описуються текстом.* Таким чином множину перформативного субстрату тексту складають ті його одиниці (семантичні триплети), що відповідають ознакам перформативних.

Вперше про перформативний потенціал живої мови, Слова зауважував автор теорії мовної гри Л. Вітгенштайн [4; 5; 19; 24; 27 с. 390]. Ця теорія свого часу випередила всі інші філософські розвідки стосовно постмодерну як етапу розвитку суспільства і людини. Вона пропонує оригінальний підхід до феномену комунікації на атрибутивності Слова як ключового, побудовного, створювального і регламентувального центру свідомості людини. Розмаїття смислів, конотацій, контекстів та інтенцій, за якими слова можуть бути використані і використовуються, настільки глибоке та обширне, наскільки таким може бути саме життя людини: “Слово не набуває значення, даного йому начебто певною силою, незалежною від нас самих, так, що тут може мати місце різновид наукового дослідження того, що означає слово насправді. Слово набуває того значення, яке йому надає людина. Існують слова з різноманітними, чітко і прозоро визначеними, значеннями. Такі значення легко класифікуються. Воднораз існують слова, про які можливо

сказати: “Вони застосовуються у тисячі способів, що градуально переходять одне в інше” [4, с. 50].

Кожний елемент перформативного субстрату тексту (семантичний триплет, складений зі слів-лексем) породжує в свідомості адресата перформативні аферентації (збурення) [2], що, своєю чергою, на підставі інших закономірностей системогенезу та психологічних законів пам'яті людини (закони зв'язку пам'яті з мотивацією (потребами), з мисленням, з емоціями, закон незавершеної дії, закон краю та ін.) дозволяють адресанту (відправнику) дистанційно і перманентно передавати з високою ймовірністю індоктринації в свідомість і пам'ять адресатів необхідні відправнику аксіологічні моделі, смисли. Перформативний субстрат може мати неоднакову щільність у всьому масиві тексту, що через дію законів пам'яті, передусім закону краю і закону зв'язку пам'яті з емоціями, збільшують вагу певних триплетів, що розташовані, наприклад, на початку та наприкінці тексту.

Перформативний субстрат тексту складають його семантико-синтаксичні одиниці (семантичні триплети), що в процесі опанування реципієнтом актуального для нього тексту викликають у такого реципієнта психологічні ефекти різного змісту та спрямованості. Тобто перформативний субстрат тексту складають лексеми, що є носіями ефектів активного навіювання, індоктринації вигідних авторові, адресанту смислів.

Концепція перформативності зароджується в роботах Дж. Остина, який в рамках власної теорії мовних (мовленнєвих) актів, увів поняття перформативного речення (від англ. perform- виконувати, робити,здійснювати) як висловлення у процесі здійснення мовленнєвої дії, що вводить істинну пропозицію (констатив), яка відповідає діям і намірам мовця [19; 24]. Поширюючи таку логіку на елементарний триплет-рівень тексту доцільно сприймати носіями перформативності ті триплет-елементи тексту предикати яких характеризуються іллокуцією або перлокуцією. За теорією Дж. Остина іллокутивні акти є актами промовляння висловлювань, яким притаманна певна сила: погроза, прохання, застереження, вибачення, наказ, питання та ін. Перлокутивні акти – це акти, за допомогою яких мовець спроможний здійснювати на слухача певний інтенційний вплив, досягати певної мети:

підбадьорювати, мобілізувати, переконувати, змушувати до чогось, залякувати, вводити в оману тощо [24, с. 560-561; 27, с. 458].

Перформативні аспекти тексту несуть із собою пряму телеологічну функцію збурень в психологічному полі адресата. У посмертно виданій книзі “How to do things with words” (1962 р.), створеній на основі лекцій у Гарвардському університеті в 1955 році, в наслідування здобутків В. фон Гумбольдта, Дж. Остин наголосив на діяльній і телеологічній природі мови. Дослідник розглядав мовлення як знаряддя здійснення цільової установки мовця в діяльній ситуації мовленнєвого акту [19; 24, с. 560-561]. Це аргументує доцільність сприймання семантичних триплетів з функціями іллокуції або перлокуції як складових перформативного субстрату тексту як скінченної семантичної системи.

Зважаючи на те, що соціальний інтелект як властивість певного ступеню розвитку людини або групи визначається субстратом “певних уявлень та установок, світоглядних орієнтацій та ідеологічних вподобань” [24, с. 47] саме ці атрибути суб'єкта нами вважаються найбільш сприйнятливими для перформативних впливів різного змісту та спрямованості.

Для класифікації перформативних семантичних триплетів за їх спрямованістю нами обрано контекст маніпулятивних стратегій. Як зауважує О.О. Селіванова маніпулятивні стратегії “...спрямовані на зміну свідомості чи поведінки партнера спілкування в цілях мовця” [24, с. 608]. Маніпулятивна стратегія є основою більшості сучасних проявів управління соціальними процесами [8; 10; 12; 13; 15; 25]. Зважаючи на маніпулятивну природу масової комунікації як засобу тотального інформаційного впливу та особливості епохи постсучасності як джерела такого впливу [там само], ігрова організація (моделювання) життєдіяльності за таких умов нами сприймається як оптимальна. Аргументацію цього наведено в окремому дослідженні, що містить також обґрунтування розподілу (класифікації) комунікативних стратегій на види (класи): кооперативна, кооперативно-маніпулятивна, конфліктно-маніпулятивна стратегія і власне конфліктна [14]. Водночас кооперативна комунікативна взаємодія має ігрову природу і гра як соціальне явище та засіб спрямована передусім на забезпечення саме кооперативного формату існування людської спільноти. Аргументи для цього знаходимо також і в працях Л. Вітгенштайна,

Дж. Неймана, Дж. Остіна, П. Бурд'є, Дж. Неша, Ж.-Ф. Ліотара, А.В. Фурмана, В.П. Зінченка й інших наукових достойників.

Таким чином перформативний субстрат тексту може переважно відповідати одній із комунікативних стратегій в діапазоні з полюсами відповідно “кооперативна взаємодія проти конфліктної”. При цьому очевидним вважається, що перформативність кооперативної взаємодії викликає у реципієнта позитивні, саногенні психологічні ефекти, а конфліктна може носити негативний, патогенний, інформаційно-токсичний характер психологічного впливу мовленнєвих засобів. Найбільшу загрозу психологічній організації і стабільності людини складають ризики індоктринації, активного навіювання у різний спосіб певних ідеологічних поглядів, що спроможні через індивідуально-психологічні ефекти підірвати локальну або загальну соціальну стабільність спільноти.

Атрибути кооперативної перформативності пов'язані з феноменами комунікативної раціональності. Український філософ, дослідник спадщини Ю. Габермаса В.М. Куплін есенційно позначає центр парадигми комунікативної раціональності: “Універсальна прагматика Габермаса є теорією комунікативного досягнення взаєморозуміння і на цій основі погодження, яке визнається інтерсуб'єктивною спільнотою. Головними визначальними моментами комунікативного погодження за Габермасом є:

- а) спільність взаємного розуміння за умов приєднання до одного й того ж знання;
- б) взаємна довіра щодо висловлюваних намірів;
- в) відповідність висловлюваних намірів загальним нормам.

Передбачуваними результатами комунікативного погодження є: 1) дійсність, коли погодження через взаєморозуміння без будь-якого примусу – “окрім примусу до покращення аргументації” – досягається в межах ідеальної спільноти комунікації; 2) значущість, коли за внутрішніми інтенціями суб'єктів та за умов їх прагнення до дотримання норм комунікації висунуте твердження має можливість претендувати на дійсність і тому досягає певного консонансу, погодження в межах актуальної комунікації. Дійсність та значущість — це ключові поняття ідеальної (трансцендентальної) прагматики, які несуть у собі динаміку досягнення комунікативного погодження” [8, с. 8].

Як зауважує В.М. Куплін, покладаючи цю матрицю вимог як критерій виміру дійсності філософського дискурсу Модерну і як інструментарій у полеміці з останнім, універсальна прагматика Габермаса поділяє з ним ту єдину[курсив – В.М. Куплін] очевидність та безумовність, що людина як розумна істота має інстинкт самозбереження та самовідтворення і “суспільність” людини є засобом для закріплення та збільшення цих природних інстинктів. Тут раціональність та обґрунтованість суджень є такою вимогою до повсякденного мовлення, яка має сприяти виконанню узгоджених комунікативних дій, а всі філософські та наукові ідеї й теорії повинні розглядатися під кутом зору того, яким чином вони — як ланки в ланцюгу опосередкувань від вихідної інтенції самозбереження до найвитонченіших її соціальних форм — сприяють можливості самозбереження та самовідтворення людини. [8, с. 10].

Зміст і логіка комунікативної раціональності знаходиться в основі загальної архітектури системи внутрішніх комунікацій та оборонних інформаційних операцій НАТО. Цим забезпечується максимальне дотримання змісту і спрямування кооперативних стратегій таких комунікацій. При цьому ключовими завданнями є повноцінне впровадження матричних елементів стратегічної комунікації відносно власних військ і населення: «протистояти пропаганді та дезінформації супротивника, забезпечуючи безперервний потік (continuous flow) такої, що заслуговує на довіру (credible), надійної (reliable), своєчасної (timely) та точної (accurate) інформації до військовослужбовців, ветеранів, їх сімей, мас-медіа та спільноти» [29; 30].

Слід зауважити, що в умовах НАТО будь-який несанкціонований військовим керівництвом інформаційний вплив на особовий склад – будь то певний інформаційний контент, джерело або технічний канал, – апріорі та нормативно сприймається як загрозовий і такий, вплив якого повинен мінімум бути встановленим (позиціонованим і профільованим) за своїм характером, максимум – усуненим або використаним із власною метою. Головні акценти інформаційного політично-доцільного впливу при цьому в сучасних умовах ставляться на спеціально та заздалегідь організованій наступальній, навіть – агресивній, випереджувальній діяльності [29; 30]. На реалізацію саме такого

концептуального підходу й має бути спрямованим увесь комплекс інформаційно-психологічного впливу на свої війська і населення, дружні спільноти. Базовим методологічним осередком, стратегічно-комунікативним, організаційним та інформаційно-психологічним стрижнем при цьому повинно бути виконання принципів системогенезу (П.К. Анохін) і комунікативної раціональності (Ю. Габермас, К.-О. Апелъ) дотримання етики відповідальності (Г. Йонас), принципу конвенціоналізму (А. Пуанкаре), принципу кооперації (Х.-П. Грайс).

Водночас конфліктна (конфліктно-маніпулятивна) перформативність пов'язана з активністю недружніх осередків комунікації використовувати медіа-простір мінімум для порушення емоційного балансу в психологічній системі реципієнта. Також стратегічно-комунікативна активність недружніх осередків може здійснюватися з метою стимулювання збурень ціннісної сфери та фізичних дій реципієнта, його праксисів потрібного змісту та спрямування, що спроможні через індивідуально-психологічні ефекти підривати локальну або загальну соціальну стабільність спільноти.

В контексті вивчення поведінки подолання людиною важких життєвих ситуацій Р. Лазаруса і С. Фолкмана, українським ученим-психологом В.О. Олефіром у рамках авторської концепції саморегуляції суб'єкта діяльності в довіллі невизначеності підтверджується, що «емоційні реакції самооцінки слугують спонукальними чинниками саморегуляції» [17, с. 42]. У той же час «оволодіння [ситуацією], сфокусоване на емоціях, спрямовано на зведення до мінімуму викликані стресорами емоційного напруження» [17, с. 301], а «найбільша потреба мобілізації індивідуальних психологічних ресурсів саморегуляції виникає у важких життєвих обставинах, або у ситуаціях, пов'язаних із досягненнями, або у ситуаціях невизначеності» [17, с. 82]. До того ж емоційна стабільність, як відомо, атрибутивно входить до комплексу «Великої п'ятірки» (Big Five) ключових інтегральних факторів особистості, які формують життєву успішність людини [17]. Таким чином *конфліктний (конфліктно-маніпулятивний) перформативний субстрат тексту може виступати у якості психологічної зброї, засобу воєнно-політичного призначення.*

Створення концептуальної моделі психологічного перформативного аналізу

тексту на основі семантичних триплетів передбачало встановлення параметричних критеріїв виявлення їх перформативного змісту та *ступеню перформативності тексту*. Загальною умовою параметризації перформативності певного триплету визначено відповідність його суб'єкт-предикативних ознак критеріям активного навіювання, індоктринації вгідних авторів, адресанту смислів.

Таким чином методика психолінгвістичного перформативного аналізу тексту на основі семантичних триплетів передбачає психологічну та семантико-синтаксичну параметризацію п'яти наступних класів лексем відповідно до наступних перформативно-критеріальних характеристик (перформативних критеріїв):

1. Предикативна функція іллокуції або перлокуції предикату (атрибуту) триплету, що оприявнюється як:

1.1 Іллокуція предикату (атрибуту) триплету.

1.2 Перлокуція предикату (атрибуту) триплету.

1.3 Виразне емоційне навантаження триплету (“... сопровождало радостное ожидание ...”, “... гневное обращение было направлено ...”, “... это может вызвать настоящий ужас” та ін.).

2. Лексеми триплету виступають як семантичний системоутворюючий фактор (в позиціях суб'єкта, предиката (атрибута), об'єкта (значення, додатка) локального текстового компоненту (абзацу, фрази, розділу тощо).

3. Семантичний триплет з будь-якою іншою ознакою перформативності входить до складу локального текстового компоненту (абзацу, фрази, розділу тощо), який розпочинає та/або завершує текст.

4. Критерії (параметри) семантичної варіативності, логічної незавершеності, плутанини, алогічності семантико-синтаксичних утворень:

4.1 Роль суб'єкта, предиката або об'єкта триплету виконує троп (метафора, метонімія, синекдоха, епітет, гіпербола, дисфемізм, каламбур, лігота, порівняння, перифраза, алегорія, пафос, уособлення, сарказм, оксюморон, іронія, евфемізм, на кшталт: “Переговори хоть с дьяволом можно вести, чтобы жизни людей спасти”).

4.2 Триплет знаходиться у складі питального речення.

4.3 Триплет знаходиться у складі окличного речення.

4.4 Триплет складає віршовані

компоненти, фразеологізми, афоризми, анекдоти, притчі, говірки, приказки, які містить текст.

4.5 Має місце неконкретний, “порожній” зміст позицій (нульова референція) суб’єкта та/або об’єкта семантичного триплету (на кшталт речень: “Усім відомо те, що зрозуміло й без додаткових аргументів”, “Залякувати та заганяти в кут керівництво країни неможна”).

4.6 Триплет знаходиться у реченнях, що містять формально-логічне порушення транзитивності смислового зв’язку (на кшталт послідовного синтаксичного каскаду: “На мой взгляд, мир справедливо реагирует на постоянно растущую гипервооруженность Северной Кореи. При этом США и их союзники абсолютно несправедливо реагируют на Россию за ее отношение к перевороту на Украине”).

4.7 Семантичний триплет міститься у складі речень, у яких має місце повторюваність певної лексеми-суб’єкта без зміни контексту предикативності та її об’єктів (додатків, значення).

5. Триплет знаходиться у реченні з прямим зверненням до адресата (на кшталт: “Вы можете самостоятельно задаться вопросом ...”, “... у Вас может сложится мнение...”, “Ваши чувства важны ...” и т.п.).

Перевірка гіпотези щодо змісту моделі аналізу здійснювалась шляхом застосування методу фокус-груп за участю слухачів Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. За допомогою цього методу було встановлено перелік показників перформативності тексту (qі). У роботі п’яти фокус-груп протягом 2016-2020 років взяли участь двадцять один офіцер, що навчалися у Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського за магістерськими програмами підготовки за напрямом “Інформаційно-пропагандистське забезпечення (внутрішні комунікації)”.

У визначенні змісту наведених узагальнених перформативно-критеріальних характеристик класів лексем нами використано методологічні підходи, упредметнені концепції та наукові узагальнення засобів та прийомів мовленнєвої маніпуляції О. О. Селіванової [24], А. Ф. Воловик, П. Б. Невельського [22], Д. Лакоффа, М. Джонсона [13] та Л. Г. Навасартян [15].

Зокрема О. О. Селіванова, окреслюючи роль об’єктивності в процесах сприйняття адресатом тексту, вказує на значення в

комунікативних процесах нульової референції: “Виокремлюють ... нульову референцію за умови відсутності співвідношення з об’єктивним світом. ... нульова референція співвідносить знак з неіснуючими в реальному світі речами й подіями, які можливі у вигаданому світі тексту, наприклад, міфу й казки” [24, с. 77-78].

Дослідження А. Ф. Воловик та П. Б. Невельського довели, що “організація мимовільної уваги є однією із основних умов ефективного впливу ... пропаганди та агітації”. При цьому авторами зауважується, що збільшення оригінальності мовного контенту є провідним засобом забезпечення такого впливу [22, с. 32].

На важливій ролі метафор як мовних, когнітивних та культурних феноменів наголошують Д. Лакофф та М. Джонсон: “Стійкі відповідності поміж цариною джерела і цариною мети, що зафіксовані у мовній та культурній традиції певного суспільства, отримал назву “концептуальних метафор”. До шерегу концептуальних метафор європейської культури входять, наприклад, метафоричні проєкції “час – це гроші”, “суперечка – це війна”, “життя – це подорож” та ін. Концептуальні метафори спроможні створювати узгоджені концептуальні структури більш глобального рівня – “когнітивні моделі”, що уособлюють собою цілком психологічні та когнітивні категорії” [13, с. 13].

Л. Г. Навасартян з посиланням на розвідки К. Бредемейера зауважує: “... чисельні риторичні прийоми (паралельні конструкції, повторення, тропи та ін.) використовуються в процесі прихованого впливу. Вони застосовуються для того, щоби зробити вплив більш ефективним, через те, що надають тексту виразність та образність. Тому маніпуляцію часто пов’язують з “чорною риторикою” [Бредемейер, 2014], в основі якої знаходиться використання нечесних прийомів ведення дискусії, порушення правил спілкування та суперечки” [15, с. 23].

Загальна множина перформативних параметрів семантичних триплетів тексту та їх показників, відповідно до наведених перформативно-критеріальних характеристик, складають потенціал маніпулятивного інформаційно-психологічного впливу тексту на психологічне поле реципієнта, передусім його свідомість та ціннісні орієнтири. Такий потенціал пропонується позначати поняттям *потенціал перформативності тексту*.

Практичне визначення психологічного потенціалу перформативності тексту потребує формулювання конкретних ознак, відповідність яким вказує на те, що певний семантичний триплет спроможний носити перформативний, маніпулятивний, такий що впливає на когнітивний та емоційний стан адресата. За результатами аналізу пропонується наступний шерек таких ознак-властивостей:

1) іллокуція або перлокуція предикату (атрибуту) триплету;

2) виразне емоційне навантаження триплету;

3) лексема триплету складає семантичний системоутворюючий фактор текстового компоненту (абзацу, фрази, розділу тощо);

4) триплет з будь-якою іншою ознакою перформативності входить до речення, яким розпочинається текст;

5) триплет з будь-якою іншою ознакою перформативності входить до речення, яким завершується текст;

6) триплет містить троп;

7) триплет знаходиться у складі питального або окличного речення;

8) триплет складає віршовані компоненти, фразеологізми, афоризми, анекдоти, притчі, говірки, приказки, які містить текст;

9) триплет входить до складу речення з нульовою референцією;

10) триплет знаходиться у реченнях, що містять формально-логічне порушення транзитивності смислового зв'язку;

11) триплет міститься у складі речень, у яких має місце повторюваність певної лексеми-суб'єкта без зміни контексту предикативності та її об'єктів;

12) семантичний триплет знаходиться у реченні з прямим зверненням до адресата.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження надало змогу актуалізувати питання психологічного впливу текстового повідомлення у контексті застосування засобів мовної гри як атрибуту інформаційно-психологічної безпеки особистості, окреслити концепцію

психологічного перформативного аналізу тексту, як скінченної множини семантичних триплетів, що дозволяє здійснювати як узмістовлену диференціацію елементів і компонентів тексту, так і їх багаторівневу синсемантичну інтеграцію. Загальний зміст психологічного перформативного аналізу тексту на основі семантичних триплетів, як носіїв ефектів мовної гри, полягає у можливості скринінгу джерел інформаційно-психологічних ризиків і загроз, прогнозування психологічного (психолінгвістичного) впливу медіа-продуктів на людину і соціальні процеси в умовах стратегічно-комунікативної “мовної гри”.

Психолінгвістичні властивості семантичних триплетів, що складають конкретний текст, спроможні бути джерелами індоктринації у семантичне ціннісне поле адресата певних смислів, а також збурень у нього потрібних адресанту психоемоційних станів. Це відбувається завдяки психологічним законам незавершеної дії, зв'язку пам'яті з емоціями та мотивацією, закону краю, ефектів емоційного посилення уваги за Т. Рібо, феноменів натуралістичної омани та самовпевненості, ефекту Барнума. Структура відповідної концепції включає психологічну та семантико-синтаксичну параметризацію п'яти класів лексем відповідно до їх перформативно-критеріальних характеристик. Модель психологічного перформативного аналізу тексту на основі семантичних триплетів дозволяє в зручний спосіб визначати наявність в тексті джерел перформативного (маніпулятивного) впливу на особистість адресата.

У перспективі вважаємо за доцільне здійснювати подальші психологічні та психолінгвістичні дослідження перформативності тексту зокрема щодо розробки формальної математичної моделі аналізу та оцінки психологічної перформативності тексту, а також здійснення досліджень щодо супроводження психологічних та психолінгвістичних текстових ефектів впливами елементів медіаперцептивного діапазону.

Список використаних джерел

1. Александрук І.В. Теорія можливих світів : поняття завершеності / незавершеності, правдивості / неправдивості пропозиції / Ірина Володимирівна Александрук // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов ; [редкол. : А. Д. Белова (голов. ред.) та ін.]. – К. : Логос, 2007. – С. 29–38.

2. Анохин П.К. Очерки по физиологии функциональных систем. М.: “Медицина”, 1975. – 448 с.

3. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) / під ред. І.С. Руснака. – К.: НУОУ, 2017. – 251 с.

Питання психології

4. Витгенштейн Л. Голубая книга / Л. Витгенштейн ; пер. с англ. В.П. Руднева. – М.: Дом интеллектуальной книги, 1999. – 160 с.
5. Витгенштейн Л. Философские работы. Часть I. / Л. Витгенштейн ; пер. с нем., сост. оглавл., вступ. статья, примеч. М.С. Козловой. Перевод М.С. Козловой и Ю. А. Асеева. – М.: Издательство “Гнозио”, 1994. – 612 с.
6. Войскунский А.Е., Аветисова А.А. Традиционные и современные исследования игрового поведения. Методология и история психологии / А.Е. 31. Войскунский, А.А. Аветисова - 2009. Т.4. Выпуск 4. - с. 82-94.
7. Выготский Л.С. Психология. М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.
8. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Пер. з нім. та комент. В.М. Купліна. –К.: Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
9. Золотар О.О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика : монографія. – Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018 – 446 с.
10. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. – М.: Алгоритм, 2000. С. 423.
11. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 536 с.
12. Кравченко С.А. Играизация общества: поиски социологического инструментария анализа рисков // Проблемы теоретической социологии. Вып. 5. – СПб.: Астерион, 2005
13. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. — М.: Едиториал УРСС, 2004. — 256 с.
14. Методологія і психологія гуманітарного пізнання. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана : колективна монографія. Тернопіль. ТНЕУ. 2019. 998 с.
15. Навасаргян Л.Г. Языковые средства и речевые приемы манипуляции информацией в СМИ (на материале российских газет) : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.01. Саратов, 2017. 172 с.
16. Немов Р.С. Психологический словарь / Р.С. Немов. — М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. — 560 с.
17. Олєфір В.О. Психологія саморегуляції суб'єкта діяльності: дис... доктора психологічних наук: 19.00.01 / В.О. Олєфір. – Харків, 2016. – 428 с.
18. Онтологічний аналіз у Web : монографія / Ю.В. Рогушина, А.Я. Гладун, В.В. Осадчий, С.М. Прийма. — Мелітополь: МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 2015. — 407 с.
19. Остин Д. Три способа пролить чернила: Философские работы/ Д. Остин ; пер. с англ. В. Кирющенко; вступ. статья В. Кирющенко, – М. Колопотина. – СПб.: Изд-во «Алетейя»: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2006. – 335 с.
20. Психологический словарь / под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др.; – М.: Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. Педагогика, 1983. – 448 с., ил.
21. Психологічна енциклопедія / авт.-упорядник О. М. Степанов. – К. : «Академвидав», 2006. – 424 с.
22. Синхронно-сопоставительный анализ языков разных систем. М.: “Наука”, 1971. – 279 с.
23. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка. М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1957. – 284 с.
24. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
25. Смолян Г. Рефлексивное управление – технология принятия манипулятивных решений // Труды института системного анализа РАН : журнал. – 2013. – Т. 63, №2 – С. 54-61.
26. Титаренко Т.М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: [колективна монографія] / Т.М. Титаренко, О.М. Кочубейник, К.О. Черемних. – Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2014. – 206 с.
27. Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання. Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ, К.: «Абрис», 2002 – 742 с.
28. Хейзинга Й. Homo ludens. Человек играющий / Йохан Хейзинга; сост. предисл. и пер. с нидерл. Д.В. Сильвестрова; коммент., указатель Д.Э. Харитоновича. СПб.: Изд-во Ивана Лимбаха, 2011. – 416 с.
29. AJP-01(B) - ALLIED JOINT DOCTRINE is a NATO UNCLASSIFIED publication. STANAG 2437.
30. AJP-3(B) -ALLIED JOINT DOCTRINE FOR THE CONDUCT OF OPERATIONS is a NON-CLASSIFIED publication. STANAG 2490.
31. APA VandenBos, Gary R. APA dictionary of psychology / edited by Gary R. VandenBos. – 1st ed. 1024 p.

References

1. Aleksandruk I.V. (2007) Theory of possible worlds: the concept of completeness, incompleteness, truthfulness, falsity of the proposal [Linguistics of the XXI century: new research and prospects / NAS of Ukraine. Center for Research and Teaching of Foreign Languages; K.: Logos]– p. 29–38. (in Ukrainian).

2. Anokhin P.K. (1975) Essays on the physiology of functional systems [M.: "Medicine"]- 448 p. (in Russian).
3. White Paper on the Anti-Terrorist Operation in Eastern Ukraine (2014–2016) (2017) [ed. I.S. Rusnak. - K.: НУОУ] - 251 p. (in Ukrainian).
4. Wittgenstein L. (1999) The Blue Book [translation from English V.P.Rudneva. - Moscow: House of Intellectual Books] - 160 p. (in Russian).
5. Wittgenstein L. (1994) Philosophical works. Part I. [Translated by MS Kozlova and Yu. A. Aseeva. - Moscow: Gnosis Publishing House]- 612 p. (in Russian).
6. Voiskunsky A.E., Avetisova A.A. (2009) Traditional and modern studies of game behavior. Methodology and history of psychology [Vol.4. Issue 4.]- p.82-94. (in Russian).
7. Vygotsky L.S. (2000) Psychology [M.: EXMO-Press Publishing House] - 1008 p. (in Russian).
8. Habermas Y. (2001) Philosophical discourse of Modernism [Translated from German and commentary by V.M. Purchase. - K.: The fourth wave]- 424 p. (in Ukrainian).
9. Zolotar O.O. (2018) Human information security: theory and practice: monograph [Kyiv: ArtEk Publishing House LLC]- 446 p. (in Ukrainian).
10. Kara-Murza S.G. (2000) Manipulation of consciousness [M.: Algorithm] - 423 p. (in Russian).
11. Konversky A.E. (2008) Logic (traditional and modern). Kyiv: Center for Educational Literature]- 536 p. (in Ukrainian).
12. Kravchenko S.A. (2005) Gameization of society: search for sociological tools of risk analysis [Problems of theoretical sociology. Issue. 5. - SPb.: Asterion] (in Russian).
13. Lakoff D., Johnson M. (2004) Metaphors we live by [Edited and foreword by A.N. Baranov. - M.: Editorial URSS] - 256 p. (in Ukrainian).
14. Methodology and psychology of humanities cognition (2019) [To the 25th anniversary of the scientific school of Professor A.V. Furman: a collective monograph. Ternopil. TNEU]- 998 p. (in Ukrainian).
15. Navasartyan L.G. (2017) Language tools and speech techniques of information manipulation in the media (based on Russian newspapers) [dissertation of the candidate of philological sciences: 10.02.01. Saratov]- 172 p. (in Russian).
16. Nemov R.S. (2007) Psychological dictionary [Humanitarian publishing house VLADOS center]- 560 p. (in Russian).
17. Olefir V.O. (2016) Psychology of self-regulation of the subject of activity [dissertation of the doctor of psychological sciences: 19.00.01 / VO Olifer. - Kharkiv]- 428 p. (in Ukrainian).
18. Ontological analysis in the Web: a monograph (2015) [Yu.V. Rogushina, A.Ya. Gladun, VV Osadchiy, SM Priyma. - Melitopol: MSPU named after Bohdan Khmelnytsky]- 407 p. (in Ukrainian).
19. Austin D. (2006) Three ways to spill ink: Philosophical works [translation from English V. Kiryushchenko; introduction. article by V. Kiryushchenko, M. Kolopotina. St. Petersburg: Aleteya Publishing House]- 335 p. (in Russian).
20. Psychological dictionary (1983) [edited by V.V. Davydov, A.V. Zaporozhets, B.F. Lomov and others. M.: Research Institute of General and Pedagogical Psychology of the USSR Academy of Pedagogical Sciences. Pedagogy]- 448 p. (in Russian).
21. Psychological encyclopedia (2006) [author-organizer O.M. Stepanov. - K.: Akademiya] - 424 p. (in Ukrainian).
22. Synchronous-comparative analysis of languages of different systems (1971) [M.: "Science"]- 279 p. (in Russian).
23. Smirnitsky A.I. (1957) English syntax [M.: Publishing house of literature in foreign languages]- 284 p. (in Russian).
24. Selivanova O.O. (2008) Modern linguistics: directions and problems: (textbook) [Poltava: Dovkillya-K]- 712 p. (in Ukrainian).
25. Smolyan G. (2013) Reflexive control - the technology of making manipulative decisions [Proceedings of the Institute for System Analysis of the Russian Academy of Sciences: journal. Volume 63, No. 2]- p. 54-61 (in Russian).
26. Titarenko T.M. (2014) Psychological practices of constructing life in the conditions of postmodern society (collective monograph) [T.M. Titarenko, O. M. Kochubeynik, K.O. Cheremnykh. National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology. K.: Millennium]- 206 p. (in Ukrainian).
27. Philosophical encyclopedic dictionary (2002) [Reference edition. Institute of Philosophy named after G. S. Skovoroda NASU. K.: "Abris"]- 742 p. (in Ukrainian).
28. Huizinga J. (2011) Homo ludens. The man playing [translation from Dutch by D.V. Silvestrova; comments, index D.E. Kharitonovich. SPb.: Ivan Limbakh Publishing House]- 416 p. (in Russian).
29. AJP-01(B) - Allied joint doctrine is a NATO unclassified publication. STANAG 2437. (in English).
30. AJP-3(B) - Allied joint doctrine for the conduct of operations is a non-classified publication. STANAG 2490 (in English).
31. VandenBos, Gary R. APA dictionary of psychology / edited by Gary R. VandenBos. – 1st ed. 1024 p. (in English).

Резюме

Хайрулін О. кандидат психологічних наук, доцент кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) гуманітарного інституту Національного університету оборони України ім. Івана Черняхівського

**ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЛИЧНОСТИ
В КОНТЕКСТЕ ЯЗЫКОВОЙ ИГРЫ**

Исследуется феномен языковой игры (Витгенштейн, 1958; Остин, 1964), как базис информационно-психологической безопасности личности в современных условиях. Обосновывается целесообразность использования феномена семантического триплета в оптике синтеза средств психологии, лингвистики и онтологического моделирования. Приведенные в статье подходы позволяют выявлять источники информационно-психологического (перформативного) влияния на сознание адресата, устанавливать психологические факторы доминирующей семантики текста и уровень его перформативности.

Ключевые слова: информационно-психологическая безопасность; медиа; игра; текст; языковая игра; перформативность; семантический триплет; психологический анализ.

Summary

Khairulin O. PhD (Psychology), assistant professor
**INFORMATIVE-PSYCHOLOGICAL SAFETY OF PERSONALITY
IN CONTEXT OF LANGUAGE GAME**

Objective. Modern geopolitical strategies decisively aim to reaching politico-military goals mainly through informational and psychological pressure on target communities and human mind control. Such activity is being organized and exists in media communication area with full-scaled implementing of gamification patterns and related methods of gaming such as “reflexive management” and “social hacking”. The study aims to create a model of psycho-linguistic performative text analysis based on semantic triplet (RDF-triplet). It is proposed to apply the following model as a component of screening programs, classification and disclosure of the sources of informational and psychological risks and threats, modernization of systems for predicting psychological impact of media on a person and on the social processes under conditions of strategic and communicative “language game” (Wittgenstein, 1958; Austin, 1964).

Methods are based on the contemporary approaches to the following aspects: linguistic discourse analysis (Zasiekin, Rosenhart, 2018); determining patterns of the facts of misrepresentation as a tool of manipulation; identification of the relevant linguistic markers; using the bottom-up parsing method and patterns of the psychological impact of a verbal structure on the cognitive and emotional spheres of a recipient.

Results of the study reveal a scientific and applied benefit of the implementation of the psycho-linguistic performative text analysis based on semantic triplet as a basic object. Semantic and syntactic characteristics of the semantic triplet, which form a specific text, can be a source of both indoctrination into the semantic value field of particular senses for a recipient and of generating his emotional states which are requested by an actor/agent. This is achieved through the following aspects: psychological laws of unfinished action, connection between memory, emotions and motivation, the law of edge, the emotional enhancement effects of attention according to T. Ribot, overconfidence and naturalistic fallacy phenomena, the Barnum effect. It is suggested and verified to choose a formal model of psycho-linguistic performative text analysis based on semantic triplet. This model allows to identify and to calculate relevant quantity indicators of informational and psychological (performative) impact of a text on cognitive and emotional spheres of the recipient. As a **conclusion**, the results of a research demonstrate feasibility of semantic triplet phenomenon through the prism of multi-disciplinary synthesis of linguistic methods, psychology, psycho-linguistics and ontological modeling. The scope of the relevant model of psycho-linguistic performative text analysis allows to identify the sources of informational and psychological (performative) impact on the recipient’s mind and to determine psychological factors of the dominant text semantics and its performativity rate.

Keywords: informative-psychological safety; media; game; text; language game; performativity; semantic triplet; psychological analysis.

Received/Поступила: 29.01. 21.